

БАРСЬКИЙ СКАРБ ПОЛЬСЬКО-ЛИТОВСЬКИХ МОНЕТ XVII СТОЛІТТЯ

Хранителі центральних та місцевих мінцкабінетів (музеїв) вже з середини XIX ст. розуміли значення монетного скарбу як цілісного комплексу, що є немовби моментальним знімком грошового обігу у конкретній місцевості на момент його приховування. За півтора століття українською історичною наукою зафіксовано близько 2,5 тисячі скарбів монет, про склад яких є більш-менш повна інформація. Серед найцінніших знахідок: скарб 1898 р. Києво-Печерської Лаври (16 079 монет, медалей, жетонів, з них 6 184 – золотих, вагою 27, 43 кг і 9 895 срібних, вагою 273, 44 кг), описаний А. К. Марковим¹; Глинянський скарб у Львівській області 1964 р., досліджений М.Ф. Котляром²; скарб з 68 празьких монет 2000 р. з Київської області³; скарб 2001 р. у празьких грошей із Луки Барської Вінницької області⁴; скарб 1979 р. у польсько-литовських монет XVI-XVII ст. зі Сквирського району Київської області⁵; Барський скарб (Вінницька обл.) золотих і срібних монет 1982 р. та ряд інших.

Будь-який монетний скарб є неоціненною знахідкою для науки, особливо коли він зберігся повністю. Автор даної статті зробив спробу, використовуючи довідкову базу та методики відомих українських нумізматів (М.Дмитрієнко, М.Котляра, В.Зварича, Р.Яушевої-Омельянчик), систематизувати та проаналізувати новий скарб польсько-литовських монет XVII ст. Даний нумізматичний матеріал допоможе у вивченні економічних і грошових відносин в Україні, зокрема на Поділлі, в період Гетьманщини.

В 2002 р. у старовинному місті Барі, якому в 2001 р. виповнилося 600 років, було знайдено новий скарб з 76 польських та литовських срібних монет. Стан збереження монет задовільний, що дає можливість їх датувати, класифікувати та ідентифікувати.

Оболонка так званого Барського скарбу, який зберігається у Вінницькому державному педагогічному університеті імені М. Коцюбинського, – це невеличкий глиняний горщик круглої форми із вінцем, висотою 18 см., діаметром – 15 см, виготовлений із місцевої глини барським майстром XVII ст. Попередній огляд знахідки дав можливість визначити її вміст – польсько-литовські монети XVII ст., які перебували в грошовому обігу України і Поділля, зокрема в період панування Речі Посполитої на “королівських” землях Барського староства, утвердження Гетьманської держави та так званої “Руїни” (1663-1670)⁶.

У скарбі зберігалися коронні срібні орти, шостаки, трьохгрошовики (на Україні використовувалася ще назва “шаги”, які карбувалися ще за Сигізмунда III), півтораки, литовські та польські півгроші.

У горщику зберігалися 7 ортів, 11 шостаків, 11 трояків, 42 півтораки, 2 литовські та 3 польські півгроші. Якість збереження монет різна, проба срібла досить висока переважно в коронних ортів, трояків, шостаків 20-х років. Загальна вага скарбу складає 185 грамів.

Найдавніша монета у скарбі – шостака (6 грошів) із зображенням портрета Сигізмунда III (1614 р. карбування), найновіша – шостака 1670 р.

У дев'яти монет зроблені отвори шилом (чи іншим металевим пробоем) на кінцях грошей різних номіналів, що свідчить про їх використання, як наших жіночих прикрас – дукачів. Із семи срібних коронних ортів (1/4 срібного талера, вага 7, 06 г, чистого срібла – 4,85 г), які карбувалися на монетному дворі у м. Бидгош, у Барському скарбі переважають емісії 1621-1624 рр. Аналіз 11 коронних шостаків свідчить про їх велике поширення у грошовому обігу України протягом XVII ст., незважаючи на постійний процес їх знецінення (зменшення вмісту срібла). У монеті 1614 р. вагою 4, 376 г вміст чистого срібла складає 3, 69 г, в шостаку 1665 р., який карбувався за короля Яна II Казимира, вага складає вже 3, 48 г із вмістом чистого срібла 1, 305 г. Цей факт свідчить про початок занепаду економіки грошового господарства Речі Посполитої, особливо після її поразки у Визвольній війні українців під проводом Богдана Хмельницького⁷.

У скарбі зберігалися коронні шостаки 1614, 1623, 1625, 1626, 1627, 1656, 1665, 1670 рр. Скарб, скоріше всього, належав одному із барських ремісників (міщан), який у важкий

час Руїни, напередодні захоплення турками Поділля у 1672 р., вирішив приховати до кращих часів свої незначні заощадження.

Аналіз скарбового матеріалу показує, що переважна більшість трьохгрошовиків, що були в обігу на території Правобережжя у другій половині XVII ст., – це монети, карбовані у Речі Посполитій у 1620-1624 рр. З 11 монет, відкарбованих на польських і литовських монетних дворах (Вільно, Краків), переважали монети із вмістом чистого срібла 0,914 г. З них одна монета датована 1620 р., три – 1621 р., три – 1622 р., дві – 1623 роком, дві – 1624 р. На аверсі трьохгрошовиків зображено герб, дату карбування, напис польською мовою “III GROSARG”, на реверсі – портрет Сигізмунда III (1587-1632) чи Яна II Казимира (1648-1668)⁷.

У Барському скарбі домінують півтораки – срібні дрібні монети вартістю 1,5 гроша, які карбувалися монетними дворами Речі Посполитої (у Кракові в 1614-1625 рр., у Львові в 1654-1666 рр., у Бидгощі і Вільно в 1619-1620 рр.). Поява півтораків була викликана тим, що при масовій емісії трояків не було відповідної монети, яка б дорівнювала половині його вартості. Вага півтораків спочатку дорівнювала 1,54 г (0,72 г чистого срібла). Згодом вона зменшилася до 1,08 г (0,32 г чистого срібла)⁸.

На аверсі монети внизу вміщувалася цифра 3, що означала її вартість – 3 півгроші, а на реверсі – традиційна цифра 24, що вказувала на колишню вартість коронного талера – 24 гроші. Півтораки, які в Україні у народі прозвали “чехами”, були найпоширенішою розмінною монетою протягом XVII-XVIII ст. На Лівобережжі у другій половині XVII ст. півтораки за вартістю прирівнювалися до російської срібної копійки. За часів гетьмана Петра Дорошенка (1665-1676) у Лисянському фальшивомонетному дворі карбували підробки низькопробних півторагрошовиків, шостаків із знаком Львівського монетного двору (з зображенням “лева”), півтораків та мідних солідів (боратинок)⁹.

Серед 42 півтораків, що зберігалися у скарбі, переважають монети, карбовані у 1621-1632 рр. – 40 штук, 2 монети датовані 1633 р. Серед монет цього типу 2 (1620 і 1622рр.) із пробитими отворами, 2 (1624 р.) – із обрізаними кінцями, 4 – без чіткого зображення дати карбування. Більше десятка півтораків сильно потерті, що свідчить про досить великий період їх використання, низьку пробу срібла (500 і нижче) та велику їх популярність серед українського населення. Мізерну кількість (2 монети) складають литовські півгроші із зображенням вершника і портрета Сигізмунда III та три литовські півгроші дуже поганого збереження.

Отже, Барський скарб 2002 р. дає можливість дослідникам прослідкувати переважання польських і литовських монет, які перебували у грошовому обігу Поділля у 1614-1670 рр. Він допоможе проаналізувати товарно-грошові та економічні відносини в Україні у період перебуванні її в складі Речі Посполитої та в добу Гетьманщини, зрозуміти причини відсутності карбування власної національної грошової одиниці у гетьманський період (1648-1764)

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Котляр М.Ф. Шукачі і дослідники скарбів. – К., 1971. – С.30; 2. Зварич В., Шуст Р. Нумізмика. Довідник. – Тернопіль, 1998. – С.268, 269, 291-293, 349-353, 369-370, 419; Котляр М.Ф. Шукачі і дослідники скарбів. – К., 1971. – С.29-30; Бакалець О.А. Нарис історії грошового обігу в Україні (VI ст. до н. е. – кінець XX ст.) – Бар-Дунаївці, 2000 – С. 28; 3. Зварич В., Шуст Р. Нумізмика. Довідник. – Тернопіль, 1998 – С.48; 4. Фонд Вінницького державного краєзнавчого музею; 5. Яушева-Омельянчик Р. Скарб знайдено... // Нумізмика і фалеристика. – 2002. - № 1.-С.12; 6. Лойко О.Г. Опис Барського скарбу 2002 р. – Віння, 2002. – С.1; 7. Зварич В., Шуст Р. Нумізмика. Довідник. – Тернопіль, 1998 – С. 418; 8. Дмитрієнко М., Литвин В., Ющенко В. Гроші в Україні. Факти і документи. – К., 1998 – С. 14; 9. Зварич В., Шуст Р. Нумізмика. Довідник. – Тернопіль, 1998 – С. 292; 10. Бакалець О.А. Малий історично-нумізмичний довідник. – Бар, 2003 – С.64.